

Siva ekonomija

Meštrović, Tatjana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **The University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić / Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zaprešić**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:129:787291>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić - The aim of Digital Repository is to collect and publish diploma works, dissertations, scientific and professional publications](#)

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić

Preddiplomski stručni studij
Poslovanje i upravljanje

TATJANA MEŠTROVIĆ

SIVA EKONOMIJA

STRUČNI ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020. godine

VELEUČILIŠTE

s pravom javnosti

BALTAZAR ZAPREŠIĆ

Zaprešić

Preddiplomski stručni studij

Poslovanje i upravljanje

STRUČNI ZAVRŠNI RAD

SIVA EKONOMIJA

Mentor:

dr. sc. Miroslav Gregurek

Studentica:

Tatjana Meštrović

Naziv kolegija:

POREZNI SUSTAV EUROPSKE UNIJE

JMBAG studenta:

0234055414

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
ABSTRACT	2
1. UVOD	3
2. DEFINIRANJE SIVE EKONOMIJE	4
2.1. OBLICI SIVE EKONOMIJE	5
3. METODE IZRAČUNA SIVE EKONOMIJE	8
3.1. DIREKTAN ILI IZRAVNI PRISTUP	9
3.2. INDIREKTAN ILI NEIZRAVNI PRISTUPI	10
3.3. MODELSKI ILI UZROČNI PRISTUP	11
3.4. EUROSTAT METODOLOGIJA	12
4. SIVA EKONOMIJA U HRVATSKOJ	16
4.1. ZAKON O SPRJEČAVANJU SIVE EKONOMIJE	17
4.2. UVOĐENJE FISKALIZACIJE	18
5. SIVA EKONOMIJA U EUROPI	20
5.1. RAZMJERI SIVE EKONOMIJE U ZEMLJAMA TRANZICIJE	20
5.2. ZNAČENJE PRIVATIZACIJE I RAZVIJENE MAKROEKONOMSKE REGULATIVE	22
5.3. RAZMJERI SIVE EKONOMIJE U EUROPSKIM ZEMLJAMA OECD-a	23
5.4. SPORAZUMI WTO I ZAŠTITA TRŽIŠNOG NATJECANJA	25
6. ZAKLJUČAK	27
LITERATURA	28
POPIS SLIKA	29
POPIS TABLICA	30

SAŽETAK

U ovom radu razradit će se definiranje sive ekonomije, te metode kojima se nastoji procijeniti njezini razmjeri kroz vrijeme. Rad se bazira na područje Europe, posebice Hrvatske, te promjenu razmjera sive ekonomije na spomenutom području i donesene mjere i propise kojima se nastoji minimalizirati ako ne i suzbiti pojava sive ekonomije u gospodarstvu.

KLJUČNE RIJEČI: siva ekonomija, neformalna ekonomija, ilegalna ekonomija, Europa, Hrvatska, metode procjene, Eurostat, DYMIMIC

ABSTRACT

This paper elaborates on defining grey economy, and methods in which it is endeavoured to evaluate it's the ratio through time. Paper is focused on the European area, severally Croatia, the changes in the grey economy ratios in the mentioned through years and taken measures and regulations in which it is strived to miniminze if not repress the appearance of grey economy.

KEY WORDS: grey economy, informal economy, illegal economy, Europe, Croatia, methods of evaluation, Eurostat, DYMIMIC

1. UVOD

Siva ekonomija ili neformalni sektor po prvi puta javlja se u izvještajima Međunarodne organizacije rada (ILO) 1970- tih godina u području zlouporabe dječjeg rada u komercijalno-poljoprivrednom sektoru u kojima su djeca izložena štetnim i opasnim uvjetima rada.¹ Ne postoji točna definicija sive ekonomije koja u globalu obuhvaća niz različitih djelatnosti. Od ilegalnih transakcija pa do kriminalnih radnji, odnosno sve aktivnosti koji označavaju skrivenu gospodarsku aktivnost. Osim naziva siva ekonomija ili sivo gospodarstvo koriste se još termini neslužbeno gospodarstvo, neformalno gospodarstvo, rad na crno itd.

Siva ekonomija je prisutna je svugdje u svijetu, neovisno o društvenom, socijalnom ili političkom statusu zemlje. Bilo da se radi o razvijenim ili nerazvijenim zemljama, u određenom postotku je uvijek ima. U nerazvijenim zemljama zbog veće stope nezaposlenosti, slabijeg socijalnog statusa, većih stopa poreza, rada na crno itd. problem pojave sive ekonomije je veći, jer se ljudi okreću nelegalnim aktivnostima (kriminalu, švercu, prostituciji, radu na crno, otvaranje neregistiranih tvrki itd.). Najčešće sa pojmom sive ekonomije povezuju se aktivnosti kao što su neprijavljeni rad (rad na crno) i izbjegavanje plaćanje poreza (porezna evazija) što znatno utječe na gospodarstvo svake zemlje u kojoj se djeluje.

Tijekom godina proučavanja sive ekonomije, nastale su razne metode i pristupi kojima se mjeri razina sive ekonomije u gospodarstvu. Obzirom da se radi o još ne potpuno istraženom području teško je izračunati razinu sive ekonomije u mnogim zemljama. Neke od njih spomenut će se u ovom radu, kao i nedostaci istih. Također u tom smjeru kroz dugi niz godina, a u cilju sprječavanja sive ekonomije u gospodarstvu mnoge zemlje, članice EU i izvan nje donose razne zakone i sporazume koji bi pomogli smanjiti širenje iste na određenom području gospodarstva.

¹ Milić, M. : Fenomen sive ekonomije i njezini pojavni oblici u privredi Crne Gore, str. 65-66

2. DEFINIRANJE SIVE EKONOMIJE

U svim izvorima postoji sličan, ali opet na različite načine tumačen pojam sive ekonomije , pa tako primjerice:

Smith (1985.) definira sivu ekonomiju kao “proizvodnju legalnih i ilegalnih roba i usluga za tržište koja nije obuhvaćena službenim procjenama BDP-a”²

Shneider definira sivu ekonomiju kao neprijavljeni prihod od proizvodnje legalnih roba i usluga koje su plaćene ili zamijenjene trampom, tj. sve ekonomske aktivnosti koje bi bile oporezive da su prijavljene državnim (poreznim) vlastima. Također navodi kako je poprilično teško, ako ne i nemoguće, precizno definirati sivu ekonomiju jer se ona prilagođava promjenama u porezima, sankcijama poreznih vlasti, općenitim moralnim stavovima itd.³

Thomas (1992.godine) smatra kako sivu ekonomiju čine aktivnosti koje nisu evidentirane u sustavu nacionalne statistike, a koje se odvijaju u četiri različita sektora proizvodnje: u domaćinstvima (proizvodnja i potrošnja dobara i usluga koja se ne iznose na tržište, a time je i njihova cijena nepoznata), u neformalnom sektoru (proizvodnja u malim kućnim radionicama čiji se proizvodi prodaju na ulicama), iregularni sektor (obuhvaća dobra i usluge čija je proizvodnja legalna, ali u proizvodnji i prodaji dolazi do nekih nelegalnosti kao što su utaja poreza, nepoštivanje zakonskih odredbi što se odnose na minimalne nadnice, zaštitu na radu i socijalnu zaštitu), i u kriminalnom sektoru (odnosi se na zabranjena dobra i usluge kao što su krađe, droge i prostitucija).⁴

Tanzi (1983) sivu ekonomiju definira kao ukupno zarađeni dohodak koji nije prijavljen poreznim vlastima, ili kao ukupan dohodak koji nije uključen u nacionalne društvene račune.⁵

Feige (1990) definira sivu ekonomiju kao nepoštivanje institucionalnih pravila u određenim oblicima gospodarskih aktivnosti. U tom slučaju sivu ekonomiju možemo podijeliti u četiri oblika: ilegalna (proizvodnja i distribucija zakonom zabranjenih dobara i usluga , trgovanje drogama prostitucija, ilegalno kockanje) , neprijavljena (izbjegavanje fiskalnih pravila sadržana u poreznim zakonima), neregistirirana (gospodarske aktivnosti koje su trebale biti

² Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, str.2

³ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, str.2

⁴ Kesner-Škreb, M.: Siva ekonomija, Financijska praksa (1994), str. 373

⁵ Kesner-Škreb, M.: Siva ekonomija, Financijska praksa (1994), str. 373

prijavljene službenoj statistici, ali njihovi nositelji to nisu učinili) i neformalna (obuhvaća djelatnosti kojima se umanjuju troškovi poduzeća i krše administrativna pravila kojima se reguliraju prava vlasništva).⁶

Svima je zajedničko jedno, a to je da siva ekonomija ima veliki utjecaj na razvoj gospodarstva u zemlji, neovisno da li se radi o zemljama u tranziciji ili onima koje to nisu. Svakako veća dominacija vlada u tranzicijskim zemljama gdje zakonske regulative nisu jasne, vlada nezaposlenost, pad proizvodnje itd.⁷ Posljedica takvih aktivnosti utječe na smanjeni prihod države, a time i na smanjene aktivnosti u gospodarstvu što dovodi do deficita u proračunu. U takvim situacijama porezne vlasti zbog gubitka poreza i rasta sive ekonomije, kompenziraju povećanjem poreznih stopa. A to opet dovodi do opterećenja dijela gospodarstva koje plaća poreze, i time se povećavaju troškovi i smanjuje konkurentnost. Prema usporedivoj međunarodnoj metodologiji ovakav tip gospodarstva treba biti uključen u obračun bruto domaćeg proizvoda, no razni su razlozi zašto često i nije.⁸

2.1.OBLICI SIVE EKONOMIJE

Cilj definiranja oblika sive ekonomije je kako bi se mogle jasno prepoznati te pomoću različitih zakonskim mjera smanjiti ili legalizirati različitim propisima. Time se nastoji izjednačiti oportunitetni trošak ulaska u sferu sive ekonomije oportunitetnim troškovima ostanka u sferi tako zvane "stvarne" ili "bijeje" ekonomije, jer odluka poduzeća ili pojedinca o odabiru jedne ili druge „ovisi isključivo o njegovoj percepciji budućih gospodarskih trendova i neizvjesnosti“.⁹

Najčešće korištena definicija sive ekonomije vrlo je slična Schneiderovoj koja je navedena u prethodnom poglavlju, a to je da obuhvaća neprijavljene prihode ostvarene kroz proizvodnju i prodaju dobara i usluga. Prema Schneideru sivu ekonomiju možemo podijeliti s obzirom na aktivnosti, kako je prikazano i u sljedećoj tabeli:

⁶ Kesner-Škreb, M.: Siva ekonomija, Financijska praksa (1994), str. 373-374

⁷ Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast, str 165-166

⁸ Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, str.32

⁹ Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast , str.164-165

Tabela 1. Oblici sive ekonomije

AKTIVNOST	NOVČANE TRANSAKCIJE		NENOVČANE TRANSAKCIJE	
nezakonite aktivnosti	trgovina ukradenom robom, proizvodnja i prodaja droge, prostitucija, kockanje, krijumčarenje i prevare		razmjena (trampa) droga, ukradene robe, krijumčarenje itd.; proizvodnja ili uzgajanje biljaka za dobivanje droge za vlastitu upotrebu; krađa za vlastitu korist	
	Utaja poreza	Izbjegavanje plaćanja poreza	Utaja poreza	Izbjegavanje plaćanja poreza
zakonite aktivnosti	neprijavljeni prihod od samostalne djelatnosti, plaće i imovina iz neprijavljenog rada vezanoga uz legalnu proizvodnju robe i usluga	odbici za zaposlenike, pogodnosti izvan plaće	razmjena legalnih usluga i robe	ukupan “uradi sam” rad i susjedska pomoć

Izvor: Schneider, F.: Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, str. 3

U sivoj ekonomiji radi se o prikrivenim prihodima stećenim kroz zakonite i nezakonite aktivnosti. Neprijavljene prihode ostvarene kroz nezakonite aktivnosti, često zvane i crnom ekonomijom, teško je legalizirati i oporezivati jer bi to podrazumjevalo legalizaciju aktivnosti iz kojih su nastale, što je u nekim slučajevima vrlo teško ili gotovo nemoguće. Kada govorimo o legalizaciji sive ekonomije, bitno je odvojiti legalizaciju crnih, tj. nelegalnih aktivnosti od legalizacije sivih, tj. aktivnosti koje su u međudnosu sa legalnim aktivnostima.¹⁰ Ostvarivanje prihoda crne ekonomije nastoji se suzbiti zakonima o sprječavanju neregistriranih djelatnosti u kojima se jasno definira koje aktivnosti se smatraju zabranjenima i nemogu se registrirati, te propisivanjem odgovarajućih kazni za prijestupnike zakona. S druge strane, za neprijavljene prihode nastale kroz zakonite aktivnosti ili tzv. siva ekonomija, njihova legalizacija kroz oporezivanje puno je jednostavnija. Siva ekonomija uključuje znatno veću skupinu aktivnosti koje su legalne, ali nisu evidentirane. Legalizacija

¹⁰ Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, str.3

ovakvih aktivnosti puno je jednostavnija i sistematizirana.¹¹ Njezino suzbijanje nastoji se provesti kroz različite mjere u kojima se nastoji motivirati obveznike da ostanu unutar "bijeleg" ekonomije, bilo to propisivanjem određenih sporazuma, posebnih poreza, promoviranje legalnog gospodarstva te primjerice uvođenjem sistema fiskalizacije u gospodarstvo države i propisivanjem kontrola i kazni u slučaju ne provođenja zakona.

Pojedini autori navode i kako kod sive ekonomije postoji i direktna poveznica zastupljenosti privatnog vlasništva i preostalog udjela države u gospodarstvu sa njezinom pojavom i učestalosti.¹² U zemljama, a posebice onim tranzicijskim, gdje je slaba privatizacija te država ima visoki udio vlasništva u gospodarstvu učestala je pojava sive ekonomije.¹³ Tek nakon njihove legalizacije može se razmatrati njihovo evidentiranje i legaliziranje.¹⁴

¹¹ Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, str.3

¹² Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast , str.166

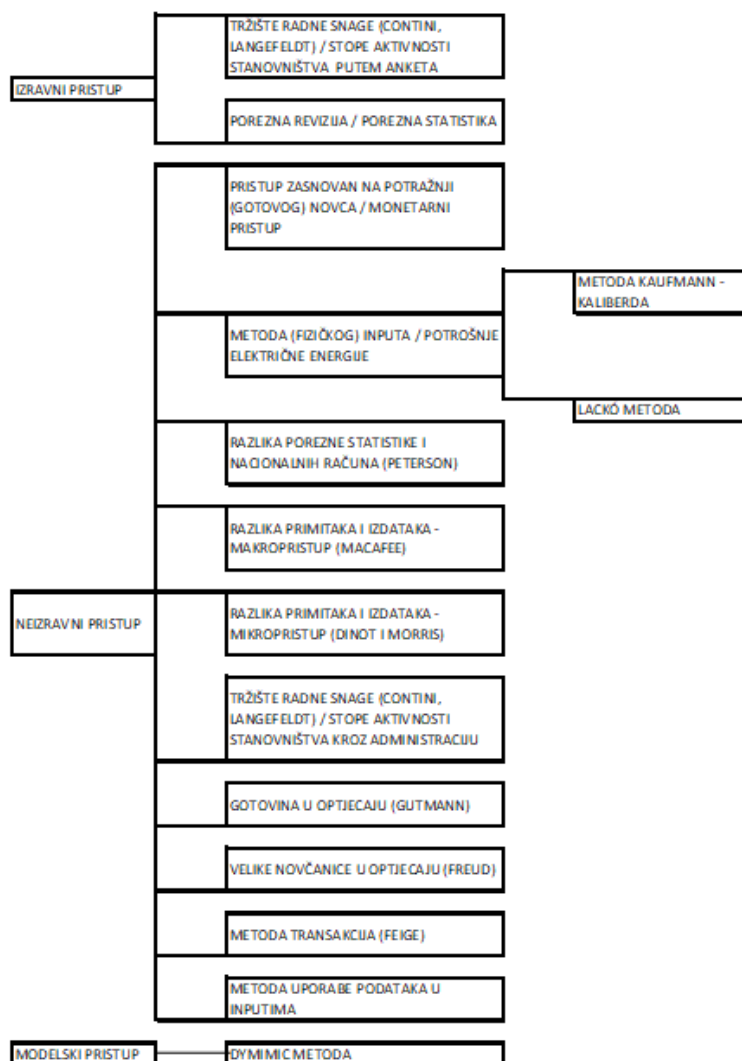
¹³ Ibid , str.166

¹⁴ Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, str.3

3. METODE IZRAČUNA SIVE EKONOMIJE

Prema Schneideru, razlikujemo tri skupine metoda: direktni pristup, indirektni te modelski pristup mjerenja razmjera sive ekonomije u nekom gospodarstvu.¹⁵ Skupine metoda te koje procjene i podmetode svaka od njih sadrži prikazane su sljedećom ilustracijom na slici 1.:

Slika 1. Metode sive ekonomije

Izvor: autor rada, temeljeno na klasifikaciji metoda prema radovima Scheidera F. , Švec M. te skupnom radu Lovrinčević Ž., Mikulić D., Nikšić – Paulić B.

¹⁵ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1) str.15

Iako većina autora uvijek razvije i koristi vlastitu klasifikaciju, svi se baziraju na istoj metodologiji.¹⁶ Raspodjela i grupiranje ovih metoda temelji se ponajviše na radu Schneidera F. u radu "Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?"¹⁷, gdje metode grupira na temelju pristupa prikupljanja i analize podatka i broju varijabla koje se koriste u procjeni. Daljnja razrada u ovom poglavlju biti će prema gore prikazanom modelu, gdje ćemo ponajviše detaljizirati tek one najčešće korištene u analizama.

3.1.DIREKTAN ILI IZRAVNI PRISTUP

Direktan pristup ili mikropristup provodi se putem anketa i uzoraka koji su zasnovani na dobrovoljnim odgovorima ili poreznim nadzorom i ostalim načinima kojima se provjerava provođenje propisanih zakona.¹⁸ U velikom dijelu zemalja provodi se ankete uzorka čiji najveći nedostatak su točnost i ovisnost rezultata o suradnji ispitanika.¹⁹ Većina ispitanika suzdržana je priznati nezakonito ponašanje što čini odgovore nepouzdanim i otežava pouzdanu procijenu obujma i iznosa neprijavljenog rada.²⁰ Rezultati podataka prikupljenih ovom metodom naveliko ovise o formulaciji upitnika kojim se nastoje prikupiti okvirni podaci sive ekonomije među ispitanicima.²¹

Ipak, anketa radne snage čini dobar izvor podataka o neslužbenom gospodarstvu koja daje uvid u ponašanje pojedinih kategorija stanovništva koje inače nisu uključene u takva istraživanja.²² Važnost spomenutih kategorija osobito je važna u vrijeme pada standarda, kada se obično nastoje samozaposliti.²³ Više je razloga njihove važnosti, no u kontekstu ovog rada, najveća važnost je na njihovom djelovanju na rubovima formalnog rada gdje često rade više za manje dohotka, kao i pojedinci koji višestrukim aktivnostima si osiguravaju više standarde.²⁴ Druga mogućnost procijene je temeljenja na kontroli razlika između prijavljenog

¹⁶ Vidjeti primjerice Schneider(2003) i Lovrinčević Ž., Mikulić D., Nikšić – Paulić B. (2002)

¹⁷ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1) str.15-22

¹⁸ Ibid, str.15

¹⁹ Ibid, str.15

²⁰ Ibid, str.16

²¹ Ibid, str.16

²² Švec, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, Financijska teorija i praksa 33 (4), str.421

²³ Ibid, str.421

²⁴ Ibid, str.421

i provjerama procijenjenog dohotka.²⁵ Ovaj pristup provodi se uz pomoć mjera fiskalnog nadzora koji iznenadnim kontrolama provjeravaju provođenje propisa i zakona u djelatnosti pravne ili fizičke osobe obveznika poreza.²⁶ Neki od nedostataka ovakve procijene su općenito u odabiru poreznih obveznika za porezni nadzor koji se provodi u slučaju prijave i sumnje koje ukazuju na veću vjerojatnost poreznih prijevара.²⁷

Zajednički glavni nedostatak kod obje metode leži u nepouzdanosti procjene, no ipak one imaju jednu bitnu prednost – mogu dati detaljne informacije o aktivnostima u sivoj ekonomiji te strukturi osoba koje u njoj rade.²⁸

3.2.INDIREKTAN ILI NEIZRAVNI PRISTUPI

Ovakvi pristupi često se nazivaju i "indikacijskima", ili makroekonomskim te se koriste različitim ekonomskim i drugim pokazateljima koji služe kao izvor informacija o kretanju sive ekonomije tijekom vremena na nekom području.²⁹ Jedan od pristupa vezan je uz metodu radne snage, gdje se putem administrativnih podataka dolazi do procijenjenog udjela sive ekonomije u nekom gospodarstvu u određenom razdoblju. Razlika od izravne metode radne snage, koja se ujedno klasificira kao anketna, je u njihovoj primjeni i usporedivosti.³⁰

Metoda radne snage putem administrativnih podataka nemože se uspoređivati s drugim zemljama jer se ti podaci odražavaju specifično za područje na koje se odnose, za razliku od anketnih.³¹ Administrativna metoda radne snage može se provesti korištenjem povjesnih stopa aktivnosti, čija temeljna pretpostavka jest da u navedenim stopama postoje dugoročna krestnja koja ovise o promjenama u razvijenosti gospodarstva i tipu gospodarske strukture.³² Prikupljanjem sekundarnih podataka na stranicama državnog zavoda za statistiku o prijavljenim zaposlenim i nezaposlenima u određenom razdoblju za određeno područje, te nadalje izračunavanjem stope stvarno aktivnog stanovništva.³³ Uz pomoć dobivenog rezultata

²⁵ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1), str.16

²⁶ Ibid, str.16

²⁷ Ibid, str.16

²⁸ Ibid, str.16

²⁹ Ibid, str.16

³⁰ Švec, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, Financijska teorija i praksa 33 (4), str.418

³¹ Ibid, str.418

³² Ibid, str.420

³³ Ibid, str.420

procjenjujemo vrijednost zaposlenih u neslužbenom gospodarstvu.³⁴ Nadalje, Schneider navodi pristup zasnovan na potražnji novca koji je prvi uveo Cagan (1958), kada je računao povezanost potražnje novca i poreznog pritiska kao uzroka sive ekonomije putem statističkih postupaka.³⁵ U kasnijim godinama Gutmann unaprijeđuje pristup na novu razinu razmatrajući odnos gotovog novca i polog po viđenju.³⁶ Tanzi dalje razvija Caganov pristup u procjeni sive ekonomije upotrebom funkcije potražnje novca te pretpostavlja da se sive tj. skrivene transakcije provode putem gotovinskih plaćanja kako nebi ostavile trag.³⁷ Zaključno, povećanje potražnje za novcem može ukazati na povećanje udjela sive ekonomije u gospodarstvu.³⁸ Metoda zasnovana na potražnji novca jedna je od najčešće korištenih u procjeni sive ekonomije, iako je podložna mnogim kritikama vezanih uz različite razloge, od Tanzijeve tvrdnje da se siva ekonomija provodi u gotovinskim plaćanjima do nesigurnosti procjena brzine optjecaja novca u službenom gospodarstvu, što pridodaje samo još većoj nesigurnosti procjene brzine optjecaja novca u neslužbenom gospodarstvu.³⁹ Još neke od metoda koje se spominju u raznim radovima su metoda (fizičkog) inputa ili potrošnje električne energije, razlika porezne statistike i nacionalnih računa, razlika primitaka i izdataka tzv. makropristup, razlika primitaka i izdataka tzv. mikropristup, itd.⁴⁰

3.3. MODELSKI ILI UZROČNI PRISTUP

Dosadašnje metode bazirale su se na procjeni obujma i razvoja sive ekonomije s obzirom na samo jedan pokazatelj koji bi morao obuhvatiti sve učinke sive ekonomije, no ipak očito je da se njezini učinci pojavljuju istodobno u proizvodnji, zapošljavanju i na tržištu novca.⁴¹ „Modelski pristup neposredno uzima u obzir višestruke uzroke koji uvjetuju postojanja i povećanje sive ekonomije, kao i njezine višestruke učinke.“⁴²

³⁴ Ibid, str.420

³⁵ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1) str.17

³⁶ Ibid, str.17

³⁷ Ibid, str.17

³⁸ Ibid, str.17

³⁹ Ibid, str.17-18

⁴⁰ Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, str.36

⁴¹ Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1) str.20

⁴² Ibid, str.20

Najpoznatiji model koji se primjenjuje u ovom pristupu je DYMIMIC model (dynamic multiple-indicators multiple-causes – dinamički višestruki pokazatelji i višestruki uzroci) koja se općenito sastoji od dva dijela: model mjerenja koji povezuje neopažene varijable s opaženim pokazateljima, te model strukturalnih jednadžbi koji određuje uzročno-posljedične odnose neopaženih varijabli.⁴³

3.4. EUROSTAT METODOLOGIJA

Eurostat je 1996. godine započeo s radom na unapređivanju konzistentnosti, pouzdanosti i obuhvata nacionalnih računa tadašnjih zemalja kandidata⁴⁴, te čini danas jednu od najčešće korištenih metoda u izračunu sive ekonomije na području članica EU radi njezine pouzdanosti. Primarni motiv je bio uključivanje sive ekonomije u službeni BDP čime se značajno mijenjaju obveze i potraživanja novih zemalja članica EU u smislu financiranja europskih fondova, na način da obveze novih članica prema EU rastu, a potraživanja padaju.⁴⁵

Na području prilagodbi obuhvata nacionalnih računa zemalja kandidata poduzeta su dva projekta. Prvi u trajanju od 1998-2000. godine te se njime definira metodologija i standardne tablice za tzv. tablični pristup (Tabular Approach) zemalja kandidata, a drugi u razdoblju 2002-2003.godine kojim je definirani tablični pristup detaljnije razrađen.⁴⁶ U pilot projektu Eurostata za zemlje kandidatice ponuđene su dvije varijante klasifikacije koje nisu obavezne već služe kao prijedlog raščlambe otvoren za prilagodbu i dorade s obzirom na vlastite gospodarske uvjete i pravnu regulativu.⁴⁷ Prijedlog raščlambe prikazana je u donjoj tablici:

Tablica 1. Varijante klasifikacije neslužbene ekonomije prema Eurostatu

Prva varijanta klasifikacije prema Eurostatu	Druga varijanta klasifikacije prema Eurostatu
• nezabilježeno zbog statističkih razloga (neodaziv)	• nezabilježeno zbog statističkih i ekonomskih razloga - neodaziv,

⁴³ Ibid, str.21

⁴⁴ Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, str.40

⁴⁵ Ibid, str.40

⁴⁶ Ibid, str.41

⁴⁷ Lovrinčević, Ž., Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 89

• nezabilježeno zbog statističkih razloga (nežurni registri) • nezabilježeno zbog statističkih razloga (subjekti nisu registrirani) • nezabilježeno zbog ekonomskih razloga (podizvještavanje) • nezabilježeno zbog ekonomskih razloga (subjekti nisu registrirani) • neformalni sektor (neregistrirani subjekti, podizvještavanje) • nelegalne aktivnosti • ostali oblici neobuhvacanja BDP-a.	projicirano na total, prilagodbe registara • nezabilježeno zbog statističkih i ekonomskih razloga - podizvještavanje TT3: nezabilježeno zbog statističkih i ekonomskih razloga - proizvodne jedinice • ce nisu obuhvacene TT5: nelegalne aktivnosti • ostali oblici neobuhvacanja BDP-a.

Izvor: Lovrinčević, Ž., Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, *Financijska teorija i praksa* 26 (1), str. 89

Svrstavanje pojedinih pojava nije uvijek lako i može jako varirati od pojedinog gospodarstva, stoga je mnogo važnije obuhvatiti sve pojavne oblike rađe nego razrješavati probleme klasifikacije.⁴⁸ Bitno je samo bilo kakva odstupanja klasificirati i dokumentirati. Kako bi što kvalitetnije identificirali oblici aktivnosti neobuhvaćenih BDP-om preporučuje se primjena više raspoloživih metoda verifikacije, kod kojih se u postupku nastoji detaljno istražiti pouzdanost bazičnih statistika, dobivene rezultate koji se odnose na područje nacionalnih računa verificirati korištenjem više raspoloživih metoda obračuna te poduzeti usporednu (cross-check) analizu na razini ukupnoga gospodarstva i po granama korištenjem podataka o zaposlenosti ili integriranog input-output okvira.⁴⁹ Kod metoda osiguranja sveobuhvatnosti na razini ukupnog gospodarstva ističe se kako se isti oblici neobuhvacanja pojavljuju na proizvodnoj i rashodnoj strani BDP-a.⁵⁰ Kao izvoru nezabilježenog dohotka posebna se pozornost pridodaje procjeni konačne osobne potrošnje, za čiji se obračun valja koristiti svim raspoloživim izvorima na detaljnoj razini, te investicija za koje je bitna sveobuhvatnost podataka o izvozu i uvozu dobara i usluga.⁵¹ Primjena input-output okvira ujedno se smatra i najboljom podmetodom za postivanje sveobuhvatnosti, iako i ona ne omogućuje izravno

⁴⁸ Lovrinčević, Ž., Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, *Financijska teorija i praksa* 26 (1), str. 89

⁴⁹ Ibid, str.90

⁵⁰ Ibid, str.93

⁵¹ Ibid. Str. 93-94

mjerenje razine sveobuhvatnosti već njezina primjena ovisi o kvaliteti inputa.⁵² Osim korištenja podacima o zaposlenosti, kao osiguranje sveobuhvatnosti na globalnoj razini, može se koristiti i postupak usklađivanja BDP-a prema barem dva neovisna pristupa na što nižoj razini agregiranosti.⁵³ No, kao i svaka metoda, metoda osiguranja sveobuhvatnosti sadrži pojedine propuste propusta u obuhvatu nacionalnih računa. U skupnom radu Lovrinčevića, Marića i Mikulića definirano je sedam oblika propusta, a to su:

1. Skriveni proizvođač tj. neregistrirani proizvođač
 - proizvođač se nije registrirao kako bi izbjegao obveze plaćanja poreza i društvenih doprinosa. Uglavnom se radi o malim proizvođačima čiji promet prelazi granicu za prijavu dohodovne aktivnosti. Uključuje samo aktivnosti koje su u pravilu legalne, ali nisu prijavljene poreznim vlastima
2. Ilegalni proizvođači koji se ne registriraju
 - Ovaj oblik obuhvaća aktivnosti proizvođača koji u potpunosti izbjegavaju registriranje jer njihove djelatnosti su ilegalne i nemogu se prijaviti poreznim vlastima. Isključuje ilegalne aktivnosti registriranih pravnih jedinica ili neinkorporiranih poduzeća koji prijavljuju ili ne prijavljuju svoje aktivnosti pod oznakom legalnih aktivnosti.
3. Proizvođač nema obvezu registriranja
 - Proizvođač nije obavezan registrirati se s obzirom da nema tržišni output. Uobičajeno u ovu grupu spadaju netržišni proizvođači – kućanstva uključeni u sljedeće aktivnosti: proizvodnja dobara za vlastitu potrošnju ili za vlastite investicije i izgradnja i popravak objekata za stanovanje.
 - Proizvođač ima tržišni output, no vrijednost je niža od razine na kojoj se od proizvođača traži i očekuje da se registrira kao poduzetnik.
4. Registrirana pravna osoba nije uključena u statistički obuhvat
 - Pravna osoba može biti isključena iz statističkog obuhvata iz nekoliko razloga. Primjerice, poslovni registar je zastario, a procedure ažuriranja su neadekvatne; klasifikacija podataka (prema aktivnostima, veličini ili zemljopisnim oznakama) je netočna; pravna osoba je isključena iz osnovnog skupa za anketni uzorak jer svojom veličinom ne prelazi zadanu granicu; itd.
5. Registrirano neinkorporirano poduzeće nije uključeno u statistički obuhvat

⁵² Lovrinčević, Ž., Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 94

⁵³ Ibid, str.94

- Registrirano neinkorporirano poduzeće također može biti isključeno iz statističkog obuhvata iz nekoliko razloga. Na primjer, administrativni registar nije uvijek pravovremeno i u potpunosti dostavljen statističkom uredu.
- Iako postoji regularna dostava točnih i opsežnih informacija iz administrativnog registra statističkom uredu, registrirano neinkorporirano poduzeće ne mora biti uključeno u poslovni registar iz nekoliko razloga navedenih u ranijem obliku.

6. Netočno prijavljivanje proizvođača

- Netočno prijavljivanje redovito znači da se bruto output prijavljuje na nižu vrijednost od stvarne i da je prijavljena međufazna potrošnja više od stvarne, kako bi se smanjilo ili pak i izbjeglo plaćanje poreza na dobit/dohodak, poreza na dodanu vrijednost ili doprinosa za socijalno osiguranje.
- Netočno prijavljivanje često uključuje: vođenje paralelnih knjiga; isplate plaća na ruke ("u kuvertama") koje se vode kao međufazna potrošnja; plaćanja u gotovini bez računa; i evazija poreza na dodanu vrijednost.

7. Statistički nedostaci podataka

- Zadnji oblik je podijeljen na podatke koji su nepotpuni, neprikupljeni ili ih je nemoguće izravno prikupiti, te na podatke koji su krivo sastavljeni i obrađeni od strane statističara. Ova raspodjela omogućava bolje shvaćanje različitih mogućih manjkavosti podataka. Ipak, u praksi se ne mogu uvijek lako razdvojiti.⁵⁴

Ova metodologija po prvi put se koristi za Hrvatsku u 2005.godini u suradnji i uz konzultacije stručnjaka Eurostata i OECD-a za zemlje prostora Zapadnog Balkana. Sve zemlje članice obvezne su pripremiti podatke o zaposlenosti u skladu s demografskim izvorima, te ako postoji nepodudaranost s konceptom stanovništva i rezidentnosti potrebno je poduzeti istraživanje kojim će se podaci svesti na navedeno načelo.⁵⁵ Također potrebno je provesti i zahtjevana korekcije podataka o zaposlenosti korištenih radi postizanja sveobuhvatnosti nacionalnih računa kroz detaljnu argumentaciju u kojoj se izbjegava preklapanje i postiže se potpun obuhvat.⁵⁶

⁵⁴ Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, str.41-42, Slika.1

⁵⁵ Lovrinčević, Ž., Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, Financijska teorija i praksa 26 (1), str.94

⁵⁶ Ibid, str.94

4. SIVA EKONOMIJA U HRVATSKOJ

Smatra se da su neki od razloga za pojavu sive ekonomije izbjegavanje ili utaja poreza, da bi se izbjegla davanja vezana za socijalno osiguranje ili da bi se izbjegla oštra i nefleksibilna regulativa radnih odnosa.⁵⁷ Primarni razlog može biti i obavljanje zabranjenih aktivnosti koje se nemogu prijaviti poreznim tijelima budući da se ubrajaju pod ilegalne.⁵⁸

Kada bi pokušali izračunati broj onih koji rade neslužbeno, ne postoji način za dobivanje 100% preciznosti. Razlog tome je da veliki dio onih koji su možda službeno nesposobni za rad, umirovljeni ili slično radi na crno, vrlo često iz financijskih razloga.⁵⁹ Kao što je ranije navedeno, direktan utjecaj može imati i razlika u visini udjela privatnog vlasništva naspram državnog u gospodarstvu, pa tako i u slučaju Hrvatske zamjećeno je kako tijekom razdoblja između 1900. i 1999. godine kretanja u privatnom sektoru uvijek su pozitivno utjecala na ukupne gospodarske prilike dok su poduzeća u državnom vlasništvu negativno utjecala na gospodarstvo.⁶⁰ U godinama gdje je udjel privatnih poduzeća u BDP-u po stanovniku bio iznimno visok su godine u kojima je Hrvatska i ostvarila visoke stope rasta, usprkos istovremenim negativnim kretanjima u javnom sektoru.⁶¹ U razdoblju kasnih 90tih i početak novog tisućljeća, Madžarević Šujster i Mikulić uočavaju smanjenje neformalne ekonomije i to s 37% u 1993.godini na samo 7% u 2000. godini.⁶² Njihovo istraživanje poduprijele su dvije metode, Eurostat i procijena porezne evazije, no osporile su je čak tri koje su ukazale na rast neslužbenog gospodarstva u razdoblju od 1995. do 2000. godine.⁶³ Ukazale su na uzlazni trend sive ekonomije te kako je ona ostala na visokih 22 do 34% ukupnog BDP-a.⁶⁴

Uključivanjem sive ekonomije u Hrvatski BDP po stanovniku mjerenjem po paritetu kupovne moći smanjuje se njezin zaostatak za EU-25 te udio izdataka konsolidarnog sektora države, čime se Hrvatska nalazi ispod prosjeka zemalja NMS-8.⁶⁵

⁵⁷ Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, str.3

⁵⁸ Ibid, str.3

⁵⁹ Ibid, str.5

⁶⁰ Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast , str.167

⁶¹ Ibid , str.168

⁶² Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, str 4

⁶³ Ibid, str.4

⁶⁴ Ibid, str.4

⁶⁵ Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, str.30

4.1.ZAKON O SPRJEČAVANJU SIVE EKONOMIJE

Zakon o sprječavanju neregistrirane djelatnosti instrument je u borbi protiv sive ekonomije.⁶⁶ Njime se nastoji povećati ovlasti državnog inspektorata, te legalizirati niz djelatnosti stimulativnim poreznim opterećenjima, ali i visokim kaznama u slučaju kršenja.⁶⁷ „Zakon zabranjuje obavljanje neregistrirane djelatnosti, a pod takvima smatra slučajeve kada pravna ili fizička osoba (slobodna zanimanja, druge samostalne djelatnosti i obrtnici) obavljaju djelatnosti za koje nisu registrane i kada nemaju zakonom propisane akte o ispunjavanju uvjeta za obavljanje registriranih djelatnosti, kao i kada obavljaju djelatnost unatoč zabrani da je obavljaju.“⁶⁸

Isti zakon tretira pravne i fizičke osobe koje omogućavaju obavljanje spomenute djelatnosti kao sudionike u obavljanju neregistrirane djelatnosti, te također propisuje zabranu oglašavanja ako naručitelj ne dostavi podatke o tvrtki i sjedištu tvrtke, OIB-u, kao i podatke o odgovornoj osobi ili naručitelju.⁶⁹ Navode se i jasno definiraju slučajevi koji se ne smatraju obavljanjem neregistrirane djelatnosti, kao što je rad za vlastite potrebe, obiteljsku ili susjedsku pomoć, nužan rad za sprečavanje nesreće ili otklanjanje posljedica nesreće te volontiranje sukladno posebnom propisu.⁷⁰ U slučaju kršenja zakona nadležni inspektori usmenim rješenjem u zapisniku zabranjuju obavljanje neregistrirane djelatnosti te propisuju novčane kazne za prekršitelje koje se kreću između pet i 50 tisuća kuna.⁷¹

Nekoliko zakona bavi se temom i suzbijanjem sive ekonomije, a zakonom donesenim u 2011. godini cilj je izbjeći daljnje izmjene i dopune niza normi i ovlasti pojedinih institucija poput Porezne uprave i Državnog inspektorata.⁷² Cilj zakona je i legalizirati prihode nastale u sivoj ekonomiji.⁷³

⁶⁶ Šunjerga, M. : Novi zakon protiv sive ekonomije, www.poduzetništvo.org/news/novi-zakon-protiv-sive-ekonomije (09.10.2020)

⁶⁷ Ibid, (09.10.2020)

⁶⁸ Vlada: zakonska rješenja za borbu protiv sive ekonomije, <https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-zakonska-rjesenja-za-borbu-protiv-sive-ekonomije/9963> (10.10.2020)

⁶⁹ Ibid, (10.10.2020)

⁷⁰ Ibid, (10.10.2020)

⁷¹ Ibid, (10.10.2020)

⁷² Šunjerga, M. : Novi zakon protiv sive ekonomije, www.poduzetništvo.org/news/novi-zakon-protiv-sive-ekonomije (09.10.2020)

⁷³ Ibid, (09.10.2020)

4.2. UVOĐENJE FISKALIZACIJE

Kao jedan od instrumenata u suzbijanju sive ekonomije pod kraj 2012. godine uvodi se sistem fiskalizacije propisan Zakonom o fiskalizaciji u prometu gotovinom.⁷⁴ " Fiskalizacija u prometu gotovinom je skup mjera koju provode obveznici fiskalizacije, kako bi se omogućio efikasan nadzor ostvarenog prometa u gotovini."⁷⁵ Promet gotovinom smatra se plaćanje za isporučena dobra ili obavljene usluge novčanicama ili kovanicama koje se smatraju platežnim sredstvom, karticama, čekom ili drugim sličnim načinima plaćanja, osim plaćanja na transakcijski račun kod banaka, ako navedenim Zakonom nije uređeno drugačije.⁷⁶

Prema zakonu, svaki račun sadrži jedinstveni identifikator računa tj. alfanumerički zapis, ujedno i zaštitni kod izdavatelja koji potvrđuje vezu između obveznika fiskalizacije i izdanog računa, koji se programski generira iz određenog seta podataka.⁷⁷ Elementima računa smatraju se osobni identifikacijski broj (OIB) obveznika fiskalizacije, datum i vrijeme, broj računa, oznaka je li obveznik fiskalizacije u sustavu poreza na dodanu vrijednost, iznos računa razvrstan po poreznoj stopi (zbrojni iznos naknade i poreza, iznos oslobođenja), način plaćanja, osobni identifikacijski broj (OIB) operatera naplatnog uređaja i zaštitni kod izdavatelja.⁷⁸ Obveznikom fiskalizacije smatra se:

1. fizička osoba obveznik poreza na dohodak po osnovi samostalne djelatnosti prema odredbama zakona kojim se uređuje porez na dohodak te
2. pravna i fizička osoba koja se smatra obveznikom poreza na dobit prema zakonu kojim se uređuje porez na dobit.⁷⁹

Mjere fiskalizacije službeno se provode za sve obveznike fiskalizacije od 1. siječnja 2013. godine, a njezin je glavni cilj nadzor prometa u gotovini.⁸⁰ Porezna uprava pomoću internetske veze ima uvid u svaki izdani račun čime se suzbija utaja poreza i doprinosi porastu razine svijesti o potrebi plaćanja poreza, što posljedično dovodi do uravnoteženog

⁷⁴ Ministarstvo financija, Porezna uprava: Fiskalizacija u prometu gotovinom, https://www.porezna-uprava.hr/HR_Fiskalizacija/Stranice/FiskalizacijaNovo.aspx (13.10.2020)

⁷⁵ Zakon o fiskalizaciji u prometu gotovinom, Narodne novine br. 133/12, 115/16, 106/18, 121/19, članak 2, stavka 1

⁷⁶ Ibid, članak 2, stavka 6

⁷⁷ Ibid, članak 2, stavka 2 i 4

⁷⁸ Ibid, članak 2, stavka 3

⁷⁹ Ibid, članak 3

⁸⁰ Ministarstvo financija, Porezna uprava : Obveza fiskalizacije, III. Izmijenjeno i nadopunjeno izdanje (2016), str. 4

financiranja javnih troškova.⁸¹ "U cilju sprječavanja sive ekonomije, a zbog zaštite Državnog proračuna i poreznih obveznika koji uredno ispunjavaju svoje porezne obveze, u sklopu redovnih nadzornih aktivnosti ovlašteni službenici Ministarstva financija Porezne i Carinske uprave provodit će pojačane nadzore fiskalizacije na cijelom području Republike Hrvatske u razdoblju od 9.-11.10.2020. godine."⁸²

⁸¹ Ministarstvo financija, Porezna uprava : Obveza fiskalizacije, III. Izmijenjeno i nadopunjeno izdanje (2016), str. 4

⁸² Ministarstvo financija, Porezna uprava: Fiskalizacija u prometu gotovinom, objavljeno pod Aktualnosti 08.10.2020 https://www.porezna-uprava.hr/HR_Fiskalizacija/Stranice/FiskalizacijaNovo.aspx (13.10.2020)

5. SIVA EKONOMIJA U EUROPI

Kroz povjest bilokoje zemlje, pojava sive ekonomije gotovo je neizbježna. Razlozi mogu biti brojni, te nijedno područje nije pošteđeno njezinimi efektima, pa tako ni Europa. U najvećem fokusu istraživanja i mjerenja razmjera sive ekonomije na ovom području, kao i svakom drugom, su zemlje koje su bile ili su i dalje u tranziciji, od čega najveći dio se našao u tranziciji oko 90-tih godina prošlog stoljeća.

Upravo iz ovo razloga veliki dio radova bazira se upravo na tim zemljama i razdoblju 90-tih, kada veliki broj njih bilježi početak tranzicije i gdje su efekti njihovih odluka i unutarnje političke i ekonomske nestabilnosti te uređenja bili najjači. Kroz različite metode procjene navedene u poglavlju 3. razni ekonomisti promatraju i bilježe stanje i promjene u gospodarstvu zemalja, te uočavaju koje su varijable utjecaja za pojedine posljedice i rezultate.

U ovom poglavlju, navode se statistički podaci dobiveni pojedinim metodama za određena razdoblja razmatranja. Istaknut će se i utvrđene činjenice o pojedinim varijablama koje su činile razliku između razina uspjeha i rezultata mjera pojedinih područja Europe u kontroli sive ekonomije koja su u sličnom vremenu prolazila tranziciju i/ili imala jednake podatke o položajima i razmjerima sive ekonomije.

5.1. RAZMJERI SIVE EKONOMIJE U ZEMLJAMA TRANZICIJE

Od početka praćenja i procjenjivanja udjela sive ekonomije, koristio se niz različitih metoda kojima se nastojala dobiti barem djelomična slika razvijenosti i proširenosti sive ekonomije na nekom području. Od velikog interesa za ovo su bile i ostale tranzicijske zemlje, koje tek razvijaju funkcionalni sustav i pravnu regulativu kojom će se regulirati tržište. Razlog ovome je da uslijed tranzicije nastaju brojni problemi, kao što su nevladavina prava i nepoštivanje vlasničkih prava, koji mogu stvoriti pogodno okruženje za razvoj korupcije i neformalne ekonomije u cjelosti. Upravo ova činjenica čini ih idealnim uzorkom za promatranje utjecaja pojedinih varijabli na udio sive ekonomije u gospodarstvu.

Primjenom metode (fizičkog) inputa i DYMIMIC metode Schneider na uzorku tranzicijskih zemlja srednje i istočne Europe te država bivšeg Sovjetskog Saveza za razdoblja 1990-1993, 1994-1995. i 2000-2001 izdvaja sljedeće podatke, prikazane u tabeli na slici 1.

Slika 2. Tablica obujma sive ekonomije u tranzicijskim zemljama

Tablica 2. Obujam sive ekonomije u tranzicijskim zemljama

Tranzicijske zemlje	Udio sive ekonomije u postotku BDP-a				Radna snaga aktivna u sivoj ekonomiji (u % stanovništva ^a u radnoj dobi) 1998-1999.
	Metoda fizičkog inputa (električna energija) korištenjem vrijednosti Johnsona i suradnika (1997)		DYMIMIC metoda		
	Prosjek 1990-1993.	Prosjek 1994-1995.	Prosjek 1990-1993.	Prosjek 2000-2001.	
bivši Sovjetski Savez					
Armenija	39,4	40,3	40,1	45,3	40,3
Azerbajdžan	43,8	59,3	45,1	60,1	50,7
Bjelorusija	34,0	39,1	35,6	47,1	40,9
Estonija	33,9	38,5	34,3	39,1	33,4
Gruzija	43,6	63,0	45,1	66,1	53,2
Kazahstan	32,2	34,2	31,9	42,2	33,6
Kirgistan	34,1	37,2	35,2	39,4	29,4
Latvija	24,3	34,8	25,7	39,6	29,6
Letonija	26,0	25,2	26,0	29,4	20,3
Moldavija	29,1	37,7	29,3	44,1	35,1
Rusija	27,0	41,0	27,8	45,1	40,9
Ukrajina	38,4	47,3	29,4	51,2	41,2
Uzbekistan	20,3	28,0	22,1	33,4	33,2
neponderirani prosjek za zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza	32,8	40,4	32,9	44,8	37,1
srednja i istočna Europa					
Bugarska	26,3	32,7	27,1	36,4	30,4
Hrvatska	23,5	28,5	24,6	32,4	27,4
Češka	13,4	14,5	13,1	18,4	12,6
Mađarska	20,7	28,4	22,3	24,4	20,9
Makedonija	34,5	40,3	35,6	45,1	35,1
Pojska	20,3	13,9	22,3	27,4	20,9
Rumunjska	26,0	28,3	27,3	33,4	24,3
Slovačka	14,2	15,2	15,1	18,3	16,3
Slovenija	22,4	23,9	22,9	26,7	21,6
neponderirani prosjek za zemlje srednje i istočne Europe	22,4	25,1	23,4	29,2	23,3

Izvor: Schneider, F.: Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, str.4, tabela 2

Iz prikazanih podataka ističe kako prema metodi fizičkog inputa, koju koristi za razdoblja od 1990-1993. te 1994-1995. godine, u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza u razdoblju od 1990. do 1993. najveći udio sive ekonomije u službenom BDP-u od visokih 43,6% imala je Gruzija. Za isto razdoblje sama Rusija nalazi u sredini s udjelom sive ekonomije od 27% te najmanju vrijednost uočava kod Uzbekistana s upola manjih od najvećeg, 20,3%. Sve zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza zabilježile su veliko povećanje udjela sive ekonomije u BDP-u u razdobljima od 1990-1993. te 1994-1995. godine. U zemljama srednje i istočne Europe u razdoblju 1990-1993. godine procjenjeni su manji, ali ne toliko niski postoci udjela sive

ekonomije u službenog BDP-u, pri kojima najveći udio je imala Makedonija s 34,5%, a najmanji nosile su Češka Republika sa vrlo niskih 13,4% i Slovačka Republika, 14,2%. No, niti zemlje istočne i srednje Europe nisu bile pošteđene povećanja udjela sive ekonomije u narednom promatranom razdoblju od 1994. – 1995. godine povećava u prosjeku za 2,7%. Za prvo promatrano razdoblje od 1990.-1993., primjenjenom DYMIMIC metode prosječne veličine udjela sive ekonomije u službenom BDP-u, kod nekih zemalja uzorka stopa udjela odskače tek za koju decimalu, dok kod drugih i za pokoji postotak od one dobivene prvom metodom. Ista metoda primjenjuje se i u procjeni kroz treće razmatrano razdoblje, no rezultati dolaze sa samo još većim brojkama nego u prethodnim godinama istog desetljeća. Za razdoblje od 2000-2001. godine, među razmatranim zemljama, Gruzija postiže najveći udjel sive ekonomije sa 66,1% službenog BDP-a. Najmanji udio ponovo imaju Slovačka Republika i Češka Republika sa svega 18%.

Po svemu sudeći, veće postotke udjela sive ekonomije postizale su zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, što može biti rezultat niza godina strogog planskog gospodarstva na tom području koji je dolaskom u tranziciju rezultirao pojavom klijentelizma koji se smatra glavnim uzorkom nastanka korupcije i neformalne ekonomije u nekom gospodarstvu. Međutim, to nije jedina varijabla utjecaja u ovom uzorku.

5.2. ZNAČENJE PRIVATIZACIJE I RAZVIJENE MAKROEKONOMSKE REGULATIVE

Postoji nekoliko bitnih saznanja uočenih kod uspoređivanja postotka privatizacije i gospodarskog rasta kod pojedinih zemalja Europe u periodu 1990-tih godina. Prvotno je uočeno kako zemlje kod kojih je veći udio privatizacije u BDP-u posljedično bi ostvarivale veći gospodarski rast⁸³, čime se podupire ranije navedena tvrdnja da udio privatnog i državnog udjela u gospodarstvu ima direktan utjecaj na pojavu sive ekonomije koja usporava rast i smanjuje prihode države.

Tako primjerice zemlje s dinamičnijom privatizacijom, kao što su to Češka, Mađarska i Slovačka koje su u razdoblju 1994.-1995. godine ostvarile udio privatnog vlasništva u visini 60-65%, bilježile brži gospodarski rast nego zemlje koje su u tome bile sporije, kao što je to

⁸³ Škare, .M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast , str.168

primjerice Hrvatska koja je isti postotak privatizacije postigla tek 4 godine kasnije u 1999. godini.⁸⁴ No, postoje i izuzeci od ovog pravila, kao što je to Albanija koja unatoč tome što je također ostvarila visoki udio privatizacije u 1995. godini ostvarivala slabiji rast, te su privatna poduzeća bilježila gubitke, što upućuje u loše provedenu privatizaciju.⁸⁵ Makroekonomsko okruženje koje nema izgrađenu potrebnu tržišnu infrastrukturu, zakonske okvire i kontrole za provedbu i nadzor idealne su za pojavu i širenje sive ekonomije.⁸⁶ Dokaz toga je Slovenija, koja je bila čak još sporija u privatizaciji nego Hrvatska, no imala je bolje razvijeni i vrlo efikasan nadzor i upravljanje koji je minimizirao negativne učinke nepotpune privatizacije.⁸⁷

Kroz statističke podatke o postocima privatizacije prvotno je uočena važnost privatizacije u udjelu sive ekonomije, ponajviše zbog efekata koje privatizacija ima na ukupno gospodarstvo. Privatizacija se smatra izvorom novih prihoda koji se samo mogu pozitivno odraziti na sveukupno gospodarstvo pa tako i na pad neformalne ekonomije. Naravno, bez učinkovito i praktično razvijenog makroekonomskog okruženja u kojem je dobro razvijena pravna regulativa i nadzor kojom se sprječava porezna evazija, privatizacija sama nije dovoljna. Navedene dvije varijable usko su vezane i imaju značajan utjecaj na pojavu neformalne ekonomije.

5.3. RAZMJERI SIVE EKONOMIJE U EUROPSKIM ZEMLJAMA OECD-a

U svome radu Schneider razmatra 21 zemlju OECD-a, od kojih je 16 europskih, u procjeni udjela sive ekonomije korištenjem metoda zasnovanih na potražnji novca i DYMIMIC metodi za razdoblje 1989-1990. te 2000-2001. godine. Dobiveni podaci prikazani su u tablici preuzetoj od Schneider na sljedećoj slici:

⁸⁴ Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast , str.168

⁸⁵ Ibid , str.168

⁸⁶ Ibid, str.167

⁸⁷ Ibid, str.167

Slika 3. Tabela veličine sive ekonomije u zemljama OECD-a

Tablica 3. Veličina sive ekonomije u zemljama OECD-a

Zemlje OECD-a	Veličina sive ekonomije (u % BDP-a) korištenjem metode zasnovane na potražnji novca						
	Prosjek 1989-1990.	Prosjek 1991-1992.	Prosjek 1994-1995.	Prosjek 1997-1998.	Prosjek 1999-2000.	Prosjek 2001-2002. ^a	Povećanje ili smanjenje sive ekonomije od 1997-1998. do 2001-2002.
Australija	10,1	13,0	13,5	14,0	14,3	14,1	+0,1
Austrija	6,9	7,1	8,6	9,0	9,8	10,6	+1,6
Belgija	19,3	20,8	21,5	22,5	22,2	22,0	-0,5
Danska	10,8	15,0	17,8	18,3	18,0	17,9	-0,4
Finska	13,4	16,1	18,2	18,9	18,1	18,0	-0,9
Francuska	9,0	13,8	14,5	14,9	15,2	15,0	+0,1
Grčka	22,6	24,9	28,6	29,0	28,7	28,5	-0,5
Irska	11,0	14,2	15,4	16,2	15,9	15,7	-0,5
Italija	22,8	24,0	26,0	27,3	27,1	27,0	-0,3
Japan	8,8	9,5	10,6	11,1	11,2	11,1	0,0
Kanada	12,8	13,5	14,8	16,2	16,0	15,8	-0,4
Nizozemska	11,9	12,7	13,7	13,5	13,1	13,0	-0,5
Norveška	14,8	16,7	18,2	19,6	19,1	19,0	-0,6
Novi Zeland ^b	9,2	9,0	11,3	11,9	12,8	12,6	+0,7
Njemačka	11,8	12,5	13,5	14,9	16,0	16,3	+1,4
Portugal	15,9	17,2	22,1	23,1	22,7	22,5	-0,6
SAD	6,7	8,2	8,8	8,9	8,7	8,7	-0,2
Španjolska ^c	16,1	17,3	22,4	23,1	22,7	22,5	-0,6
Švedska	15,8	17,0	19,5	19,9	19,2	19,1	-0,8
Švicarska	6,7	6,9	7,8	8,1	8,6	9,4	+1,3
Velika Britanija	9,6	11,2	12,5	13,0	12,7	12,5	-0,5
neponderiran prosjek za 21 zemlju OECD-a	13,2	14,3	15,7	16,7	16,8	16,7	-0,01

^a Preliminarne vrijednosti.

^b Podaci su izračunani korištenjem metode MIMIC i pristupa zasnovanoga na potražnji novca. Izvor: Giles (1999b).

^c Podaci su izračunani za 1989-1990, 1990-1993. i 1994-1995. iz: Mauleon (1998), a za 1997-1998, 1999-2000. i 2001-2002. izračuni su autorovi.

Izvori: Pristup zasnovan na potražnji novca, izračuni autora

Izvor: Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo? Financijska teorija i praksa 27 (1) str.7, tabela 3

Među navedenim europskim zemljama, primjenom metode potražnje za novcem i DYMIMIC metode, procjenjuje se da najveći udio sive ekonomije u službenom BDP-u u razdoblju od 1989.-2002. godine bez konkurencije ima Grčka. Grčka najviše udjele u procjeni sive ostvaruje u četvrtom navedenom razdoblju izračuna, točnije od 1997.-1998. godine., kada prema procjenama udjel sive ekonomije iznosi 29% njezinog službenog BDP-a. Sa sličnim rezultatima, najviše ju slijedi Italija koja u istom razdoblju postiže najveći postotak udjela sive ekonomije od 27,3%, te Portugal sa 23,1% udjela u istom razdoblju. Navedene činjenice ne bilježe velike promjene u nadolazećim razdobljima, gdje se promjena udjela pomiče u decimalama. S druge strane, najmanje udjele bilježe Švicarska i Austrija s postocima istpod

10%, a u sredini se nalaze Njemačka, Irska i Francuska koje se vrte oko 15-16% udjela sive ekonomije u službenom BDP-u zemlje.

Zaključno, kod promatranih zemalja bilježi se porast udjela sive ekonomije kroz razdoblje 90-tih godina, u kojima većina dostiže vrhunac u razdoblju od 1997.-1998. godine. S početkom novog tisućljeća, većinski dio bilježi stagnaciju ili blagi pad udjela sive ekonomije.

5.4. SPORAZUMI WTO I ZAŠTITA TRŽIŠNOG NATJECANJA

Nakon drugog svjetskog rata zemlje Europe i svijeta nastoje razviti niz mjera i sporazuma kojima se nastoji potaknuti globalizacija i opći rast svjetskog gospodarstva. Kako bi se ovo postiglo, razvijaju se različite organizacije, načela i sporazumi koji reguliraju trgovinu pa tako i sprječavaju zlouporabu, nastajanje i širenje sive ekonomije. Jedna od vrlo važnih institucija koja se počinje razvijati u tom razdoblju te je konačno osnovana 1994. godine je Svjetska trgovinska organizacija ili WTO (World Trade Organization). WTO vrši niz važnih funkcija među kojima je regulacija i nadzor svjetske međunarodne trgovine te trgovinske politike zemalja članica.

Članice sudjeluju u nizu sporazuma kojima se nastoji regulirati međunarodna trgovina i pravednost. Neki od njih direktno ili indirektno utječu i na nastanak sive ekonomije, kao što je primjerice sporazum o pravilima o podrijetlu robe. Ovaj sporazum uređuje uvjete i postupak za utvrđivanje podrijetla robe, propisuje jedinstvenu formu, sadržaj i postupak izdavanja odgovarajuće isprave te propisuje kako tu ispravu treba potvrditi carinska služba zemlje izvoza. Nadalje, sporazum o postupku izdavanja uvoznih dozvola pomaže u sprječavanju sive ekonomije kroz obvezu prijave i precizne informacije o tome za koju je robu potrebno privabiti uvoznu dozvolu, kao i informacije o postupku njihova izdavanja. Mogu se uvesti na najdulje 60 dana. Također je propisan sporazum o subvencijama, kojim se spriječava i sankcioniraju nedopuštene subvencije. U pravilu zabranjuje subvenciju izvoza osim u točno određenim slučajevima, kao što je subvencija za bazična znanstvena istraživanja, subvencije popoprivrede te nerazvijenih područja.

WTO propisuje niz od 60 mjera koje su sve članice dužne prihvatiti. Svojim mjerama nastoji zaštititi svjetsko gospodarstvo te spriječiti pojavu ilegalnih aktivnosti i prihoda koji mogu ugroziti ekonomski razvoj neke od zemalja u razmjeni. Propisivanjem fer natjecanja i

implementiranjem načela trgovinske razmjene kojima istovremeno štiti sve strane razmjene te omogućava njihov cjelokupni rast i razvoj kroz precizno propisanu politiku trgovine.

6. ZAKLJUČAK

Iako se po prvi puta siva ekonomija spominje krajem 20-tog stoljeća, mišljenja sam da se ista pojavljuje i puno ranije. U povijesti svijedočimo mnogim prijevarama, kriminalnim i ilegalnim dijelima, izrabljivanjima u radu i drugim aktivnostima koje nisu dozvoljene.

Posljednjih desetljeća mnoge svjetske organizacije, pa i sama Hrvatska intenzivno radi na spriječavanju sive ekonomije, te svakim novim istraživanjima niz stručnjaka radi na poboljšanju metoda, zakona i propisa kako bi djelovanje iste doveli na minimum.

Da bi se ista dovela na nultu razinu, potrebno je promjeniti svijest čovjeka kao pojedinca, a prema dosadašnjim rezultatima, odnosno ako se osvrnemo na daleku prošlost, napravljen je veliki pomak u spriječavanju ilegalnih aktivnosti i onih koji se skrivaju iza legalnih. Ali i dalje ostaje otvoreno pitanje može li se ona suzbiti u cijelosti.

LITERATURA

1. Kesner-Škreb, M.: Siva ekonomija, Financijska praksa (1994)
2. Lovrinčević, Ž., Marić, Z., Mikulić, D. : Maastrichtski kriteriji i uključivanje sive ekonomije – slučaj Hrvatske, Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol. 16 No. 106 (2006)
3. Lovrinčević, Ž., Mikulić D., Nikšić – Paulić B.: Pristup službene statistike procjeni neslužbenog gospodarstva, Financijska teorija i praksa 26 (1), str. 83 -116 (2002)
4. Milić, M. : Fenomen sive ekonomije i njezini pojavni oblici u privredi Crne Gore, Poslovna izvrsnost, Vol. 8 No. 1 (2014)
5. Ministarstvo financija, Porezna uprava: Fiskalizacija u prometu gotovinom, objavljeno pod Aktualnosti 08.10.2020, https://www.porezna-uprava.hr/HR_Fiskalizacija/Stranice/FiskalizacijaNovo.aspx (13.10.2020)
6. Ministarstvo financija, Porezna uprava : Obveza fiskalizacije, III. Izmijenjeno i nadopunjeno izdanje (2016)
7. Schneider, F. : Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u svojoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a: Što doista znamo?, Financijska teorija i praksa 27 (1) (2002)
8. Škare, M.: Utjecaj sive ekonomije na gospodarski rast, Suvremeno poduzetništvo : časopis za promicanje poduzetništva i tržišnog gospodarstva, VIII (2001), str.164-177
9. Šunjerga, M. : Novi zakon protiv sive ekonomije, www.poduzetništvo.org/news/novi-zakon-protiv-sive-ekonomije (09.10.2020)
10. Švec, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, Financijska teorija i praksa 33 (4) (2009.), str. 415-444
11. Topić, M. : Siva ekonomija u Hrvatskoj, Hrvatska revija (2006)
12. Vlada: zakonska rješenja za borbu protiv sive ekonomije, <https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-zakonska-rjesenja-za-borbu-protiv-sive-ekonomije/9963> (10.10.2020)
13. Zakon o fiskalizaciji u prometu gotovinom, Narodne novine br. 133/12, 115/16, 106/18, 121/19

POPIS SLIKA

Slika 1. Metode sive ekonomije.....	8
Slika 2. Tablica obujma sive ekonomije u tranzicijskim zemljama.....	21
Slika 3. Tabela veličine sive ekonomije u zemljama OECD-a.....	24

POPIS TABLICA

Tabela 1. Oblici sive ekonomije	6